

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
МУКАЧІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

НОВОСАД ВІРА ПЕТРІВНА

УДК 37.013.3 (437.1) (091) (043.5)

**РОЗВИТОК ІДЕЙ ПРО ПАНСОФІЧНУ ОСВІТУ
ЯНА АМОСА КОМЕНСЬКОГО У СУЧАСНІЙ ПЕДАГОГІЦІ**

13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Мукачево – 2019

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано в Східноєвропейському національному університеті імені Лесі Українки, Міністерство освіти і науки України.

Науковий керівник: доктор педагогічних наук, професор
Пріма Раїса Миколаївна,
Східноєвропейський національний
університет імені Лесі Українки,
завідувач кафедри теорії і методики
природничо-математичних дисциплін
початкової освіти.

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, доцент
Кучай Тетяна Петрівна,
Закарпатський угорський інститут
ім. Ференца Ракоці II, м. Берегове, професор
кафедри педагогіки та психології;

кандидат педагогічних наук, доцент
Ярошук Лілія Григорівна,
Бердянський державний педагогічний
університет, доцент кафедри педагогіки.

Захист відбудеться «27» вересня 2019 р. о 12⁰⁰ годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 62.147.02 у Мукачівському державному університеті за адресою: 89600, м. Мукачево, вул. Ужгородська, 26, ауд. 300.

З дисертацією можна ознайомитися в науковій бібліотеці Мукачівського державного університету за адресою: 89600, м. Мукачево, вул. Філатова, 16.

Автореферат розіслано «27» серпня 2019 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

В. І. Кобаль

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. У сучасних умовах зростає інтерес до проблеми цілісності освіти, розв'язання якої передбачає формування основ нової якості педагогічного мислення, вдосконалення методологічного підґрунтя сучасної педагогічної науки. При цьому актуалізується значущість історико-педагогічних, культурологічних, філософських, суспільних поглядів учених минулих століть, їх інтерпретація, долучення до сучасного наукового дискурсу в контексті конструктивного розвитку вітчизняної педагогічної науки відповідно до Національної стратегії розвитку освіти в Україні на період до 2021 року. Необхідність розв'язання цієї проблеми потребує звернення до коменіології – спеціальної галузі історико-педагогічного знання, присвяченої дослідженню праць Я. А. Коменського, позаяк у них закладені класичні основи становлення цілісності педагогічної науки і практики. Особливий інтерес до наукової спадщини видатного чеського педагога зумовлений об'єктивною потребою розглянути її теоретико-методологічні, концептуальні засади в часовому вимірі, досягнути надбань української гуманістики та інтегрувати їх до світового історико-педагогічного процесу. Наукове осмислення творчого доробку Я. А. Коменського орієнтує педагогічну науку і практику на формування цілісного образу світу і людини, багатомірність світобачення, взаємодоповнюваність різних аспектів світосприймання, розвинутого у його працях загалом, та Пансофії зокрема, як безцінного внеску у скарбницю світової прогресивної педагогічної думки. Актуальність сучасного осмислення ідеї пансофійності зумовлена також поверненням вітчизняної педагогіки у русло розвитку європейської гуманістичної педагогічної традиції, коли в сучасний науково-педагогічний словник у новому соціокультурному контексті повертаються терміни «благо», «мудрість», «енциклопедизм», «упорядковане розуміння» тощо, а успішне засвоєння основ наук у шкільній практиці пов'язують із енциклопедизмом, заснованим на пріоритеті духовності й загальнолюдських цінностях (С. Марчукова).

Аналіз досліджень (Н. Гончаров, Я. Ісаєвич, Д. Лордкіпанідзе, С. Марчукова, Б. Мітюров, М. Суділовська, Л. Фадєєва та ін.) засвідчує різноаспектність історико-педагогічних студій реконструювання і рецепції наукового доробку Я. А. Коменського. Однак, багато аспектів дослідження його спадщини залишаються нерозкритими, і, зокрема, ідеї пансофічної освіти, які посідають особливе місце серед педагогічних ідей, що визначають «позачасовий характер інваріантного ядра педагогічного знання». При цьому актуалізується виявлення не лише позачасового, але й загальнометодологічного аспекту пансофії: людина у педагогічних працях Я. А. Коменського «піднята над конкретним історичним часом, над її зв'язками і залежностями» (Л. Степашко).

Дослідження розвитку ідей пансофічної освіти Я. А. Коменського у контексті гуманітарної парадигми, що передбачає звернення не лише до досвіду Коменського, історико-культурного та історико-педагогічного контексту XVII ст., але й до проблем сучасної педагогічної науки і практики, передусім, до поняття

«ідея пансофійності», її включення в тезаурус сучасної освіти. Відтак, контекст усталеного понятійного педагогічного апарату доповнено такими дефініціями: *пансофія* – всезагальна мудрість, що поєднує в собі знання речей у відповідності з їх сутністю та з урахуванням їх мети і призначення (Я. А. Коменський «Пансофічний лексикон»). Пансофія – складна і багатоаспектна категорія, педагогічний аспект якої розкривається у працях Я. А. Коменського, оскільки саме він поєднує в собі як цілісний образ світу, так і обґрунтування методів його досягнення; *ідея пансофійності* – педагогічна ідея, що орієнтує педагогічну науку і практику на формування цілісного образу світу і людини; *розвиток ідеї пансофійності* – набуття пансофічною ідеєю нових якостей, осмислюваних на новому онтологічному та гносеологічному підґрунті, зумовлених новими функціями принципів її реалізації в педагогічній науці і практиці.

У педагогічній науці представлено роботи, що певним чином віддзеркалюють окреслену тему, порушуючи такі проблеми, як: наукові передумови пансофії в межах гуманітарної парадигми (Е. Днепров, І. Колесникова, В. Кортхаазе, С. Марчукова, Р. Мниха, А. Піскунов, З. Равкін, М. Рихтер, Л. Степашко, К. Шаллер, Д. Чапков та ін.); вивчення методологічних основ становлення пансофічного знання, виявлення «пансофічних тенденцій» (А. Вукасович); дослідження пансофічного характеру міждисциплінарності, що набуває визначального значення в сучасній коменеології (Б. Бім-Бад, Е. Днепров, Г. Мельников, В. Кортхаазе та ін.); зв'язок пансофії з проблемами сучасної освіти, глобальний характер «інноваційного проекту» Коменського (Г. Сорокіна, В. Меськова); коменіана в українській педагогічній історіографії (друга половина XIX – перша половина XX ст.) (В. Лучкевич). Однак, педагогічний доробок Я. А. Коменського рідко згадується в руслі тенденцій розвитку сучасної освіти, пошуку шляхів до нової педагогічної парадигми, нагальної проблеми розробки евристичних методів роботи з педагогічними джерелами.

Аналіз історико-педагогічних досліджень, присвячених методологічним підвалинам педагогічних праць Я. А. Коменського, виявив наявність *суперечностей* між: пріоритетністю вирішення проблеми цілісності в методології, змісті і структурі сучасної освіти і недостатньою увагою дослідників до пансофії Коменського, як класичного засобу досягнення цілісності; загальнометодологічним характером пансофічної ідеї та недостатнім осмисленням основних принципів її реалізації в педагогічній науці і практиці; потребою сучасної освітньої практики в розробленні евристичних методів роботи з педагогічними й історико-педагогічними джерелами та браком досліджень евристичного потенціалу ідеї пансофійності.

Таким чином, недостатня розробленість означеної проблеми, наявність визначених суперечностей, наукова і практична потреба їх розв'язання зумовили вибір дисертаційного дослідження **«Розвиток ідей про пансофічну освіту Яна Амоса Коменського у сучасній педагогіці»**.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційну роботу виконано в контексті досліджень Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки як складової комплексної теми

«Реалізація філософії людиноцентризму в сучасній національній освіті» (номер державної реєстрації 0113U002224). Тему дисертації затверджено вченою радою Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки (протокол № 1 від 28.01.2016 р.) та узгоджено в Міжвідомчій раді з координації наукових досліджень з педагогічних і психологічних наук в Україні (протокол № 3 від 29.03.2016 р.).

Мета дослідження полягає у здійсненні цілісного історико-педагогічного аналізу й узагальнення розвитку ідей про пансофічну освіту Я. А. Коменського, виявлення і розкриття їх методологічного значення та евристичного потенціалу у сучасній педагогіці.

Відповідно до мети визначено такі **завдання дослідження**:

1. Розкрити методологічні засади дослідження, його історіографію та джерельну базу, генезу та етапи розвитку ідей пансофічної освіти в історико-педагогічному контексті; уточнити сутність ключових дефініцій.

2. Визначити особливості пансофії як вчення про всезагальну мудрість в історико-педагогічному дискурсі щодо формування пансофічного лексикону.

3. Обґрунтувати новаторство і прогностичність пансофічних ідей Я. А. Коменського, принципи їх реалізації в педагогічній науці та практиці.

4. Окреслити перспективи рецепції ідей пансофічної освіти в педагогіці XVII – XXI ст., у закладах освіти та засобах навчання, трансформації їх евристичного потенціалу в сучасну освітню систему.

Об'єкт дослідження – педагогічна спадщина Я. А. Коменського.

Предмет дослідження – рецепція ідей про пансофічну освіту Я. А. Коменського в сучасній педагогіці.

Хронологічні межі дослідження обґрунтовано предметом наукового пошуку й охоплюють період XVII – XXI ст. Визначення *нижньої межі* дослідження (1644 р.) пов'язане із завершенням праці «Всезагальна порада про виправлення справ людських», де задекларовані пансофічні ідеї Я. А. Коменського, знайомство з його вченням ще за життя автора у XVII ст. *Верхню межу* дослідження окреслено початком XXI ст. (2012 р.), коли прогресивне людство відзначило 420 років від дня народження великого генія, світового педагога, народного просвітителя та реформатора Яна Амоса Коменського. Визначення цієї межі пов'язане з виявленням і реконструкцією методологічного значення, прогностичного аспекту та евристичного потенціалу ідеї пансофійності в сучасній педагогічній науці і практиці в контексті гуманістичної парадигми.

Теоретико-методологічну основу дослідження становлять ідеї філософії та методології освіти (В. Андрущенко, Б. Бім-Бад, А. Бойко, В. Вернадський, Г. Васянович, Б. Гершунський, С. Гончаренко, В. Кремень, В. Лутай та ін.); методології та теорії історико-педагогічного дослідження (Б. Бім-Бад, Б. Гершунський, Н. Гупан, Е. Днепров, В. Сластьонін, О. Сухомлинська, О. Фізеші та ін.); порівняльно-педагогічних досліджень (М. Лещенко, А. Сбруєва та ін.); філософських і загальнонаукових праць, присвячених проблемі цілісності в науковому пізнанні, особливостям її розвитку в історії культури (В. Афанасьєв,

І. Блауберг, Б. Юдін, М. Ярошевський та ін.); історико-педагогічних досліджень, які сприяли становленню і розвитку коменіології як спеціальної галузі історико-педагогічного знання (А. Вукасович, Г. Джимбладзе, А. Красновський, Д. Лордкіпанідзе, А. Піскунов, К. Шаллер, Д. Чапкова та ін.); класичних творів дослідження пансофії у педагогічних працях Я. А. Коменського (Г. Джимбладзе, А. Красновський, Д. Лордкіпанідзе, Я. Паточка, К. Шаллер та ін.).

На різних етапах наукового пошуку для досягнення поставленої мети дослідження і вирішення визначених завдань використано комплекс взаємопов'язаних і взаємоузгоджених **методів**: *загальнонаукові* – бібліографічний (вивчення, систематизація наукової літератури, рукописів, періодики дозволило цілісно проаналізувати сутність пансофічних ідей Я. А. Коменського); *конкретно-наукові* – історико-педагогічний аналіз, синтез, узагальнення (для розкриття особливостей пансофії як вчення про всезагальну мудрість, специфіки, змісту і мети пансофічної освіти Я. А. Коменського, розроблення періодизації розвитку ідей про пансофічну освіту Я. А. Коменського в хронологічних межах дослідження, для виявлення маловідомих документів із досліджуваної проблеми та введення їх до наукового обігу); *історико-генетичний* – уможливив структурування історіографії, джерельної бази, методологічних засад дослідження, сприяв вивченню генези розвитку ідей пансофічної освіти в історико-педагогічному контексті; *конструктивно-генетичний* зумовив розроблення періодизації розвитку пансофічних ідей Я. А. Коменського як методологічного засобу, що дозволяє схарактеризувати ретроспективу, рецепцію і перспективу їх розвитку як універсальної педагогічної думки; *семантико-термінологічний аналіз* уможливив уточнення, конкретизацію основних понять дослідження; *методом інтерпретації* узагальнено вивчені матеріали та сформульовано висновки.

Джерельна база дослідження: педагогічні праці Я. А. Коменського «Лабіринт світла і рай серця», «Передвісник всезагальної мудрості», «Велика дидактика», «Фізика», «Світ чуттєвих речей у картинках», «Пансофічна школа», «Всезагальна рада про виправлення справ людських», «Пампедія», опубліковані у наукових виданнях останніх десятиліть (Коменский Я. А. Избранные педагогические сочинения: в 2 т. (1982); Коменский Я. А. Сочинения (1997); Коменский Я. А. Лабиринт света и рай сердца (2000); Коменский Я. А. Панпедия (2003); Comenius der Pedagoge (2004); Comenius J. A. Opera didaktika omnia J. A. Komenskeho (2007), Comenius J. A. Orbis sensualium pictus. Veroun 2012); історико-педагогічні праці вітчизняних і зарубіжних науковців – дослідників творчості Я. А. Коменського, зібраних під час опрацювання фондів Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. Сухомлинського, Національної бібліотеки України імені Я. Мудрого, електронних фондів Національної бібліотеки імені В. І. Вернадського (м.Київ) (<http://www.nbuv.gov.ua/e-resources/>), Російської педагогічної наукової бібліотеки імені К. Д. Ушинського (м.Москва) (<http://www.gnpbu.ru/>), наукової бібліотеки Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки (м.Луцьк); Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаніка НАН України, бібліотек Львівського та Ужгородського

національних університетів; коменологічних журналів; матеріали довідково-енциклопедичних видань; наукові розвідки (дисертаційні дослідження, автореферати). Цінні джерела було виявлено в архівних справах Державного архіву Закарпатської області (ДАЗО у м. Берегово) – ф. 151 (фонд Мукачівської єпархії). Вибір джерельної бази зумовлений метою та завданнями наукового дослідження, його проблемно-тематичним спрямуванням.

Наукова новизна і теоретичне значення результатів дослідження полягають у тому, що *уперше* зроблено спробу цілісної реконструкції розвитку ідей про пансофічну освіту Я. А. Коменського, що розширює методологічний і змістовний аспекти сучасної коменіології як спеціальної галузі історико-педагогічного знання; *розкрито* історіографію, джерельну базу, методологічні та термінологічні засади дослідження, генезу, етапи розвитку ідей пансофічної освіти в історико-педагогічному контексті; *визначено* принципи реалізації ідеї пансофічності в педагогічній науці і практиці (троїчність, діалогічність, міждисциплінарність, багатовимірність, метафоричність), їх розвиток, взаємозв'язок і взаємовплив у педагогічних працях Я. А. Коменського, що дозволяє розкрити методологічне значення ідеї пансофічності, виявити її прогностичний аспект і евристичний потенціал; *узагальнено* особливості пансофії як вчення про всезагальну мудрість, специфіку, зміст і мету пансофічної освіти Я. А. Коменського; *окреслено* перспективи рецепції ідей пансофічної освіти в педагогіці XVII – XXI ст., у закладах освіти та засобах навчання, трансформації їх евристичного потенціалу в сучасну освітню систему України; *уточнено і конкретизовано* ключові дефініції («пансофія», «ідея пансофічності», «розвиток ідей пансофічної освіти»); в актуальну науково-дослідницьку площину вітчизняних дослідників *уведено* історико-педагогічні праці вітчизняних і зарубіжних науковців, коменологічних журналів, листування Я. А. Коменського, що сприяє розвитку історико-педагогічного знання, маловідомі архівні документи, які значно збагачують джерельну базу вітчизняної коменіани; *набули подальшого розвитку* ідеї щодо евристичних методів роботи з педагогічними джерелами на трьох рівнях (теоретико-методологічному, концептуально-змістовному і методичному), що відкриває нові можливості в сфері викладання історії педагогіки в системі вищої педагогічної освіти.

Практичне значення дослідження полягає в тому, що воно певною мірою дозволяє заповнити прогалини в сучасному осмисленні ідей про пансофічну освіту Я. А. Коменського, актуалізації прогностичної функції історико-педагогічного знання, розробленні евристичних методів дослідження історико-педагогічних джерел. За результатами дослідження запропоновано навчальний посібник «Розвиток ідей пансофічної освіти Я. А. Коменського», в якому викладено теоретико-методологічні засади пансофічної освіти Я. А. Коменського, а також рецепцію його пансофічних ідей у контексті розвитку історико-педагогічної науки та сучасної освіти.

Теоретичні положення, обґрунтовані в дисертації, можуть бути використані в системі педагогічної освіти, у практиці післядипломної педагогічної освіти, при написанні навчально-методичних і навчальних посібників із курсу «Історія

педагогіки», «Філософія та історія освіти», а також при розробленні програм відповідних семінарів та спецкурсів.

Матеріали дисертаційного дослідження *впроваджено* в освітній процес Мукачівського державного університету (довідка № 480 від 08.04.2019 р.); Хмельницького національного університету (довідка № 39 від 21.03.2019 р.); Міжнародного економіко-гуманітарного університету імені академіка Степана Дем'янчука (довідка № 031/156 від 9.03.2019 р.); КЗ «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради (довідка № 01-13/200 від 21.03.2019 р.); Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки (довідка № 03-28/02/828 від 15.04.2019 р.).

Апробація основних положень, висновків і результатів дослідження. Тематичні аспекти окресленої проблеми було оприлюднено на науково-практичних конференціях різного рівня: *міжнародних* – «Молода наука Волині: пріоритети та перспективи досліджень» (Луцьк, 2016); «Актуальні проблеми розвитку природничих та гуманітарних наук» (Луцьк, 2017); «Актуальні проблеми педагогічної освіти: європейський та національний вимір» (Луцьк, 2018); «Актуальні проблеми педагогіки, соціальної роботи та спеціальної освіти» (Луцьк, 2019); «Актуальні проблеми сучасної психодидактики: філософські, психологічні та педагогічні аспекти» (Умань, 2019); *науково-практичної* – «Управління стійким розвитком регіону: стан, проблеми, перспективи» (Павлоград, 2018).

Публікації. Основні теоретичні положення й висновки дисертації відображено у 12 публікаціях (10 одноосібних), із них: 5 статей у фахових виданнях України й іноземних наукових періодичних виданнях (із них 1 входить до міжнародних наукометричних баз), 6 – у збірниках наукових праць і матеріалів конференцій, 1 – навчальний посібник.

Особистий внесок здобувача в роботах у співавторстві [4; 11] полягає в обґрунтуванні методологічних засад дослідження, новаторських ідей Я. А. Коменського про можливість і шляхи створення всезагальної картини світу. Автору належать постановка й наукова аргументація новаторства самої ідеї пансофійності у науковому доробку Я. А. Коменського.

Обсяг і структура дисертації. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків до кожного розділу, загальних висновків, списку використаних джерел (285 найменувань, у т.ч. 7 – архівні матеріали), 7 додатків на 13 сторінках. Загальний обсяг дисертації становить 230 сторінок друкованого тексту, основний зміст викладено на 172 сторінках. Робота містить 1 таблицю і 2 рисунки.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність досліджуваної проблеми, доцільність її наукового розроблення, визначено об'єкт, предмет, мету, завдання й методи дослідження, розкрито наукову новизну і теоретичне значення результатів дослідження, його практичну значущість; подано відомості про апробацію та впровадження результатів дисертації у практику діяльності закладів вищої освіти.

У першому розділі «**Розвиток ідей про пансофічну освіту як історико-педагогічна проблема**» розкрито методологічні засади дослідження, його історіографію і джерельну базу, генезу та етапи розвитку ідей пансофічної освіти в історико-педагогічному контексті, уточнено сутність ключових дефініцій.

Представлена методологія дослідження розвитку пансофічної ідеї в педагогічних працях Я. А. Коменського, в контексті якої вона розглядається в якості педагогічної ідеї, що орієнтує педагогічну науку і практику на формування цілісного образу світу. Охарактеризовано значення тези Коменського про три сходи до пансофічного знання – «емпіричного, епістемічного та евристичного» («Пансофія»), що дозволило розкрити розвиток ідеї пансофічності, базуючись на внутрішній структурі поглядів автора в динаміці їх формування.

Обґрунтовано використання історико-генетичного, феноменологічного і герменевтичного методологічних підходів. Вибір історико-генетичного підходу зумовлений дослідженням розвитку педагогічної ідеї, що припускає тривалий хронологічний період вивчення, а також поєднання макро- і мікроісторичних прийомів реконструкції розвитку ідеї пансофічності в педагогічних працях Я. А. Коменського, враховуючи при цьому історико-науковий, історико-культурний і історико-педагогічний контексти прочитання його праць. Феноменологічний підхід дозволяє відобразити у дослідженні авторське розуміння ідеї пансофічності та індивідуальний досвід Я. А. Коменського. Герменевтичний підхід сприяє дослідженню ретроспективи і перспективи розвитку пансофічної ідеї як у педагогічних працях Я. А. Коменського, так і в педагогічній думці подальших епох.

У дослідженні проаналізована цілісність як педагогічна категорія, а також як одне з основних понять герменевтичного методу, що припускає дослідження цілого в контексті його частин і дослідження частини в контексті цілого за допомогою методів герменевтичного кола і герменевтичної спіралі. Схарактеризована доцільність використання казусного принципу, принципу наступності та інтегрального принципу, а також методів порівняльного і контекстного аналізу, періодизації, синтезу й узагальнення.

Розкрито історіографію і джерельну базу дослідження. В руслі вивчення педагогічної спадщини Я. А. Коменського умовно виокремлено три комплекси джерел – *першоджерела*, що віддзеркалюють персоніфікований підхід; *вторинні джерела*, котрі відображають хронологічні ознаки і рівень узагальнення інформації *та наукові розвідки*, згруповані за проблемно-тематичним підходом.

Ретроспектива розвитку ідеї пансофічності в контексті історії педагогічної думки Античності, Середньовіччя і Відродження дозволила окреслити контури концептуального ядра ідеї пансофічності, формування якого визначилося такими основними аспектами генези ідеї пансофічності: зв'язок знання з доброчесністю в педагогічній думці Античності; виявлення практичної спрямованості педагогічної думки Середньовіччя і Відродження.

Дослідження генези ідеї пансофічності слугувало підґрунтям визначення основних етапів розвитку пансофічних ідей у педагогічній спадщині Я. А. Коменського (табл. 1).

Етапи розвитку пансофічних ідей у педагогічній спадщині Я. А. Коменського

Етап	Назва етапу	Змістова характеристика
Перший	<i>Становлення концептуального ядра пансофічної ідеї у ранніх працях Я. А. Коменського</i>	Обґрунтовано роль праці «Лабіринт світла і рай серця» у становленні концептуального ядра пансофічної ідеї, що полягає <ul style="list-style-type: none"> - в сприйнятті пансофічного знання як «мистецтва жити», уміння «відрізнати потрібне від непотрібного» у цілісному світі, що постійно змінюється; - у формуванні багатовимірності як одного з основних методологічних принципів реалізації ідеї пансофійності в теорії і практиці педагогічної діяльності; - в обґрунтуванні одного з перших літературних творів як методологічного ключа до педагогічної спадщини Коменського, що поєднує в собі пізнавальне і ціннісне ставлення до світу завдяки природі художнього образу
Другий	<i>Формування «пансофічного лексикону» як категорійного апарату пансофічної освіти Я. А. Коменського. Виклад педагогічного аспекту ідеї пансофійності, обґрунтування вчення про «триступеневе знання» в «Пансофії».</i>	Розроблено категорійний апарат пансофічної освіти – «пансофічний лексикон» («Передвісник загальної мудрості»); обґрунтовано значення пошуку методу педагогіки як науки Нового часу, як загальнонаукової тенденції, провідного напрямку наукових пошуків у XVII ст., як самостійної позиції Коменського у відкритті синтетичного методу, базованого на трічності, що покликана досягти єдності істини, добра і блага («Передвісник»), спрямованої на формування єдності розуму, волі і пам'яті («Велика дидактика»); проаналізовано розвиток основних принципів реалізації пансофічної ідеї (трічність, діалогічність, міждисциплінарність, багатомірність, метафоричність) у педагогічній науці і практиці; обґрунтовано тезу про три сходинки до пансофічного знання (емпірична, епістемічна, евристична) («Пансофія»).
Третій	<i>Розвиток концептуально-змістовного і методичного аспектів пансофічної ідеї в підручниках, книгах для вчителів</i>	Ідея пансофійності розвивається в таких основних концептуально-змістових та методичних аспектах: знання про природу і людину відбиті у своїй органічній єдності, відповідно до тенденцій, характерних для наукових програм, що передували Новому часу і втрачених пізніше в соціокультурному контексті Просвітництва («Фізика»); характеризує суть енциклопедизму в педагогічних працях Коменського «Світ у картинках»; у «панметодичних» («Велика дидактика») книгах Коменського, адресованих учителям «Пансофічна школа», «Про культуру природних дарувань», «Похвала істинному методу» та ін.); розкривається значення пансофічної ідеї як теоретичної і методологічної бази дидактики Коменського; формується евристичний метод навчання («Пансофія»); обґрунтовується пріоритет морального виховання, що дає вчителю орієнтири щодо втілення практичної спрямованості освіти як реалізації евристичного потенціалу пансофічної ідеї.

Доведено роль праці «Лабіринт світла і рай серця» у становленні концептуального ядра пансофічної ідеї – першого етапу розвитку пансофічних ідей у педагогічній спадщині Я. А. Коменського, що полягає в сприйнятті пансофічного знання як «мистецтва жити», уміння «відрізнити потрібне від непотрібного» у цілісному світі, що постійно змінюється; у формуванні багатовимірності як одного з основних методологічних принципів реалізації ідеї пансофійності в теорії і практиці педагогічної діяльності; в обґрунтуванні ролі праці як «методологічного ключа» до педагогічної спадщини Я. А. Коменського як одного з перших літературних творів, що став органічною частиною педагогічного знання Нового часу і поєднує в собі пізнавальне і ціннісне ставлення до світу завдяки природі художнього образу.

У другому розділі **«Особливості і спрямованість змісту концепції пансофічної освіти Я. А. Коменського»** обґрунтовано особливості і спрямованість змісту концепції пансофічної освіти Я. А. Коменського (другий етап розвитку пансофічної ідеї – формування «пансофічного лексикону» як категорійного апарату пансофічної освіти Я. А. Коменського; проаналізовано педагогічний аспект ідеї пансофійності, вчення про «триступеневе знання» в «Пансофії»), розкрито новаторство і прогностичність його пансофічних ідей, принципи їх реалізації в педагогічній науці та практиці.

Встановлено, що «Пансофія» – одне з головних понять у вченні Я. А. Коменського – перекладається як вчення про всезагальну мудрість, під якою він розумів одночасно і всезагальну мудрість Універсума, єдиного і неділимого світу, і дзеркальний образ макрокосму, всеєдину науку про світ у цілому, яка відтворює його внутрішню структуру і впорядкованість. Як вчення здатне розкрити універсальну єдність і злагодженість світу, Пансофія базується на трьох книгах Бога: створеному ним світі, людському розумі і Писанні, і є поєднанням божественної та людської мудрості.

Я. А. Коменський відзначав також, що Пансофія є зведенням універсального знання, світильник людського розуму, стійке мірило істини речей, незмінний розклад людських життєвих занять, і, нарешті, драбина сходження до Бога. Головний плід пансофії – світло, яке відкривається в людському розумі, світі, Писанні; злагода людини з самою собою, з іншими людьми і з Богом; здоров'я тіла, душі і духа; і, нарешті, радість. Водночас пансофія дозволяє здолати плутанину, яка панує нині в школах, державі, церкві; плутанину в бібліотечній справі; безлад у веденні повсякденних справ. Далі, пансофія дозволяє зрозуміти не тільки книги світу і розуму, а й творіння людського таланту, звільняючи тим самим від гніту авторитетів.

У «Пансофії» обґрунтовано тезу про три сходинки до пансофічного знання – емпіричного, епістемічного й евристичного, уявлення про евристику як «останню вершину мудрості» та її значення для «матетики» – мистецтва вчитися, що віддзеркалює педагогічний аспект пансофічної ідеї як засадничої педагогічної ідеї; характеризує властивості розуму як «активної потенції»; викладає основи аксіоматичного знання як сукупності видів, ідей, уявлень і подібностей; розробляє етику і Загальні закони моральної розсудливості.

Пансофічна освіта, провідною метою якої Я. А. Коменський уважав розповсюдження всезагальної мудрості, є головним засобом досягнення злагоди в суспільстві, а також гармонізації ставлення людини до Бога, до світу і різних іпостасей (розуму, почуттів, мови, дій тощо) самої людини.

Центром пансофічної освіти, вважав Я. А. Коменський, є людина, яку він, продовжуючи і розвиваючи гуманістичні традиції доби Відродження, називав найціннішою, найскладнішою, найрозвиненішою і найпрекраснішою з усіх істот. На відміну від існуючої однобокої освіти, пансофічна освіта має універсальний характер і спрямована на всебічний розвиток людини («всієї людини»). Пансофічна освіта повинна навчати людину всьому тому, що їй потрібне буде в житті. Але головним завданням пансофічної освіти є досягнення кожною людиною мудрості, яка обов'язково включає в себе свідоме самовизначення людини, усвідомлення нею сенсу і мети свого життя, без чого вона не може «відбутися» як людина.

Встановлено, що новаторство самої ідеї пансофічності у науковому доробку Я. А. Коменського визначається характерним для сучасної педагогіки зростанням інтересу до проблеми цілісності освіти, конструктивне розв'язання якої передбачає формування нової якості педагогічного мислення, що базується на осмисленні історико-педагогічного знання, класичних педагогічних праць, пошуку методологічних підвалин та орієнтирів для розроблення стратегії розвитку сучасної освіти.

Дослідження педагогічних праць Я. А. Коменського виявляє необхідність уведення дефініції «пансофічна ідея» до тезаурусу сучасної педагогічної науки, що дає можливість виявити актуальність пансофічних спрямувань Я. А. Коменського, методологічне значення, прогностичний аспект і евристичний потенціал універсальної педагогічної ідеї, що може сприяти новому осмисленню «Пансофії» і «Пампедії» в їх цілісності, розкриттю прогностичного значення ідеї пансофічності загалом. Виокремлено твір «Аналітична дидактика» («Новітній метод мов»), де уточнено «пансофічний лексикон», акцентовано питання людської свідомості, розвинуто троїчність, діалогічність, що сприяло розвитку міждисциплінарності як принципу реалізації ідеї пансофічності в педагогічній науці і практиці.

Схарактеризовано принципи реалізації ідеї пансофічності (троїчність, діалогічність, міждисциплінарність, багатовимірність, метафоричність) в їх розвитку, взаємозв'язках і взаємовпливі. Особлива увага приділена історико-науковому та історико-педагогічному контексту прочитання праць Я. А. Коменського. Контекстний метод дослідження дозволив пов'язати троїчність із тривимірністю, що виявило передумови формування вертикальної складової життя людини при конструюванні змісту освіти з урахуванням його міждисциплінарності, що припускає у Я. А. Коменського єдиний початок знань, в якому «промені істини, розсіяні у всьому», могли б з'єднатися воедино. Так виявляється пансофічний характер міждисциплінарності. Емпірична, епістемічна й евристична ступені до пансофічного (істинного, достовірного) знання відбивають у своїй цілісності евристичний потенціал ідеї пансофічності як

педагогічної ідеї, що орієнтує педагогічну науку і практику на формування цілісного образу світу.

У третьому розділі **«Рецепція ідей пансофічної освіти Я. А. Коменського в контексті розвитку історико-педагогічної науки та сучасної освіти»** окреслено явні і латентні прояви пансофічної ідеї в педагогічній думці XVII – XXI ст., реалізацію ідей пансофії в закладах освіти та засобах навчання у контексті висвітлення розвитку концептуально-змістовного і методичного аспектів пансофічної ідеї, трансформацію евристичного потенціалу пансофійності Я. А. Коменського в сучасну освітню систему.

Обґрунтовано, що явні і латентні прояви пансофічної ідеї в педагогічній думці XVII – XXI ст. знаходилися у безпосередній залежності від філософського і загальнонаукового сприйняття цілісності, уваги до філософського фундаменту педагогічної теорії і практики, розвитку міждисциплінарних тенденцій у педагогіці. Встановлено розбіжності пансофічної спрямованості щодо формування цілісної картини світу із загальнонауковими тенденціями розвитку науки Нового часу (диференціація знань, розділення наукових дисциплін), що багато в чому визначило долю педагогічних праць Я. А. Коменського. Зроблено висновок про вплив пансофічної спрямованості педагогічних праць Я. А. Коменського на педагогіку XIX – XXI ст.

Узагальнено, що головні ідеї пансофічної освіти реалізовувалися Я. А. Коменським у створюваних ним навчальних закладах (пансофічних школах), методиках і засобах навчання. Пансофічні школи як розсадники всезагальної мудрості почали створюватися педагогом під час його перебування в Угорщині в 1651 році. При цьому ним був використаний досвід братських шкіл України. Теоретичне обґрунтування і педагогічні основи створення таких шкіл були викладені ним у праці «Пансофічна школа». Цим, на думку фахівців, Я. А. Коменським були закладені підвалини середньої освіти, які багато в чому зберігають свою актуальність і в наш час. Найважливішим «інструментом» пансофічної освіти Я. А. Коменський уважав навчальну книгу і, зокрема, підручник, який повинен видаватися разом із методичним посібником для вчителів. Одним із найбільших досягнень чеського педагога стало створення ним «золотих» підручників, які ще за його життя були перекладені і використовувалися в різних країнах світу.

Педагог розробив також концепцію створення інтегрованих підручників, головними втіленнями якої стали перший у світі ілюстрований підручник «Чуттєвий світ у картинках» з ілюстраціями самого автора і незакінчений ним універсальний підручник «Пансофія», в якому мали бути представлені всі галузі тогочасних наукових знань і всі форми соціального досвіду, включаючи мистецтво, релігію і філософію. Деякі ідеї видатного чеського педагога були використані й розвинуті пізніше – у наступні століття, а інші залишаються недостатньо усвідомленими і використаними і в наш час.

Визначено евристичний потенціал ідеї пансофійності, пов'язаний із сучасними інтеграційними, міждисциплінарними тенденціями, трансформація якого отримала розвиток у методології сучасної педагогічної науки.

Схарактеризовані взаємозв'язки і взаємовплив принципів реалізації ідеї пансофійності з основами евристики в сучасній освіті, з сучасною методологією евристичного навчання (діалогічність, практична спрямованість, міждисциплінарність, метафоричність).

Обґрунтовані евристичні аспекти педагогічних праць Я. А. Коменського різних років («Лабіринт світла», «Пансофія» та ін.). Проаналізована трічність як перспективний напрям розвитку методології історико-педагогічного знання, розкритого в педагогічних працях Я. А. Коменського, що сприяє подоланню ціннісної поляризації, жорсткої конфронтації позицій та ідеологій, що орієнтує сучасну педагогічну науку і практику на формування цілісного образу світу.

Виокремлено *три рівні* евристичних методів роботи з педагогічними джерелами: *теоретико-методологічний* (розкриття евристичного потенціалу трічності в методології педагогічних та історико-педагогічних досліджень; сучасне осмислення «Лабіринту світла» тощо); *концептуально-змістовний* (виявлення й обґрунтування актуальності історичного методу становлення знань, покладеного в основу програми латинської школи у «Великій дидактиці», аналіз сучасних інтерпретацій педагогічних праць Я. А. Коменського та ін.); *методичний* (осмислення сучасного методичного значення «Великої дидактики», «Світу в картинках» тощо).

Констатовано прогностичність освітніх ідей Я. А. Коменського щодо тенденцій сучасного розвитку освітнього середовища у закладах освіти, їх успішною інтерпретацією у чинних освітніх документах та на практиці у контексті реалізації Концепції «Нова українська школа».

ВИСНОВКИ

У дисертації наведено теоретичне узагальнення і новий підхід до вирішення важливого й актуального завдання, що виявляється у здійсненні цілісного історико-педагогічного аналізу й узагальнення розвитку ідей про пансофічну освіту Я. А. Коменського, виявлення і розкриття їх методологічного значення та евристичного потенціалу в сучасній педагогіці. Результати проведеного історико-педагогічного дослідження дали підстави для таких **висновків**:

1. На основі результатів аналізу наукової літератури розкрито методологію дослідження, в основу якої покладено тезу Я. А. Коменського щодо тріступеневого знання та використання історико-генетичного, феноменологічного та герменевтичного підходів, що відкриває можливість адекватної інтерпретації розвитку пансофічних ідей в його педагогічних працях, позаяк ґрунтується на глибинній сутності поглядів автора в динаміці їх розвитку і має універсальний характер. Ретроспективу і перспективу розвитку ідеї пансофійності як універсальної педагогічної ідеї дозволяють охарактеризувати у сукупності з зазначеними підходами методи (порівняльного і контекстного аналізу, періодизації, синтезу і узагальнення) та принципи (казусний, наступності й інтегральності).

Схарактеризовано історіографію і джерельну базу дослідження, умовно виокремлено три комплекси джерел – *першоджерела*, що віддзеркалюють персоніфікований підхід; *вторинні джерела*, котрі відображають хронологічні ознаки і рівень узагальнення інформації та *наукові розвідки*, згруповані за проблемно-тематичним підходом.

Ретроспектива розвитку ідеї пансофійності в контексті історії педагогічної думки Античності, Середньовіччя і Відродження дозволила намітити контури концептуального ядра ідеї пансофічної освіти. Його формування визначилося такими основними аспектами генези ідеї пансофійності: зв'язок знання з добродієністю в педагогічній думці Античності; виявлення практичної спрямованості педагогічної думки Середньовіччя і Відродження. Дослідження генези ідеї пансофійності дозволило виявити становлення принципів її реалізації в педагогічній науці і практиці (троїчності, діалогічності, метафоричності), які пізніше знайшли відображення в педагогічних працях Я. А. Коменського; слугувало підґрунтям визначення основних етапів розвитку пансофічних ідей у педагогічній спадщині Я. А. Коменського, а саме: становлення концептуального ядра пансофічної ідеї у ранніх працях Я. А. Коменського («Лабіринт світла і рай серця» та «Енциклопедія загальної мудрості»); формування «пансофічного лексикону» як категорійного апарату пансофічної освіти Я. А. Коменського у «Передвіснику загальної мудрості» та методу досягнення пансофічного знання («Велика дидактика», «Аналітична дидактика»); виклад педагогічного аспекту ідеї пансофійності, обґрунтування вчення про «триступеневе знання» в «Пансофії» – третій частині «Загальної поради про виправлення справ людських»; розвиток концептуально-змістовного і методичного аспектів пансофічної ідеї в підручниках, книгах, адресованих учителям («Фізика», «Світ у картинках», «Пансофічна школа», «Похвала істинному методу» та ін.). Уточнено сутність ключових дефініцій «пансофія», «пансофічна ідея» (ідея пансофійності), «пансофічна освіта». *Пансофія* – всезагальна мудрість, що поєднує в собі знання речей у відповідності з їх сутністю та з урахуванням їх мети і призначення; *ідея пансофійності* – педагогічна ідея, що орієнтує педагогічну науку і практику на формування цілісного образу світу і людини. *Пансофічна освіта*, провідною метою якої Я. А. Коменський уважав розповсюдження всезагальної мудрості, є головним засобом досягнення злагоди в суспільстві, а також гармонізації ставлення людини до Бога, до світу і різних іпостасей (розуму, почуттів, мови, дій тощо) самої людини.

2. Визначено особливості пансофії як вчення про всезагальну мудрість в історико-педагогічному дискурсі щодо формування пансофічного лексикону. «Пансофія» – одне з головних понять у вченні Я. А. Коменського – перекладається як вчення про всезагальну мудрість, під якою він розумів одночасно і всезагальну мудрість Універсума, єдиного і неділимого світу, і дзеркальний образ макрокосму, всеєдину науку про світ в цілому, яка відтворює його внутрішню структуру і впорядкованість. Пансофія є зведенням універсального знання, світильник людського розуму, стійке мірило істини речей,

незмінний розклад людських життєвих занять, і, нарешті, драбина сходження до Бога.

У «Пансофії» обґрунтовано тезу про три сходинки до пансофічного знання – емпіричного, епістемічного й евристичного, уявлення про евристику як «останню вершину мудрості» та її значення для «матетики» – мистецтва вчитися, що віддзеркалює педагогічний аспект пансофічної ідеї як засадничої педагогічної ідеї; характеризує властивості розуму як «активної потенції»; викладає основи аксіоматичного знання як сукупності видів, ідей, уявлень і подібностей; розробляє етику і Загальні закони моральної розсудливості.

3. Обґрунтовано новаторство і прогностичність пансофічних ідей Я. А. Коменського, принципи їх реалізації в педагогічній науці та практиці. Новаторство і прогностичність ідеї пансофійності у науковому доробку Я. А. Коменського визначається характерним для сучасної педагогіки зростанням інтересу до проблеми цілісності освіти, конструктивне розв'язання якої передбачає формування нової якості педагогічного мислення, що базується на осмисленні історико-педагогічного знання, класичних педагогічних праць, пошуку методологічних підвалин та орієнтирів для розроблення стратегії розвитку сучасної освіти.

Схарактеризовано принципи реалізації ідеї пансофійності (троїчність, діалогічність, міждисциплінарність, багатовимірність, метафоричність) в їх розвитку, взаємозв'язках і взаємовпливі. Особлива увага приділена історико-науковому та історико-педагогічному контексту прочитання праць Я. А. Коменського. Контекстний метод дослідження дозволив пов'язати троїчність із тривимірністю. Це виявило передумови формування вертикальної складової життя людини при конструюванні змісту освіти з урахуванням його міждисциплінарності, що припускає у Я. А. Коменського єдиний початок знань, в якому «промені істини, розсіяні у всьому», могли б з'єднатися воедино. Так виявляється пансофічний характер міждисциплінарності. Емпірична, епістемічна й евристична ступені до пансофічного (істинного, достовірного) знання відбивають у своїй цілісності евристичний потенціал ідеї пансофійності як педагогічної ідеї, що орієнтує педагогічну науку і практику на формування цілісного образу світу.

4. Окреслено перспективи рецепції ідей пансофічної освіти в педагогіці XVII – XXI ст., у закладах освіти та засобах навчання, трансформації їх евристичного потенціалу в сучасну освітню систему. Обґрунтовано, що явні і латентні прояви пансофічної ідеї в педагогічній думці XVII – XXI ст. знаходилися у безпосередній залежності від філософського і загальнонаукового сприйняття цілісності, уваги до філософського фундаменту педагогічної теорії і практики, розвитку міждисциплінарних тенденцій у педагогіці. Встановлено розбіжності пансофічної спрямованості щодо формування цілісної картини світу із загальнонауковими тенденціями розвитку науки Нового часу (диференціація знань, розділення наукових дисциплін), що багато в чому визначило долю педагогічних праць Я. А. Коменського. Зроблено висновок про вплив пансофічної спрямованості педагогічних праць Я. А. Коменського на педагогіку XIX – XXI ст.

Узагальнено, що головні ідеї пансофічної освіти реалізовувалися Я. А. Коменським у створюваних ним навчальних закладах (пансофічних школах), методиках і засобах навчання. Теоретичне обґрунтування і педагогічні основи створення таких шкіл були викладені ним у праці «Пансофічна школа», в якій закладені підвалини середньої освіти, що зберігають свою актуальність і в наш час. Одним із найбільших досягнень чеського педагога стало створення ним «золотих» підручників, розроблення концепції створення інтегрованих підручників, головними втіленнями якої стали перший у світі ілюстрований підручник «Чуттєвий світ у картинках» з ілюстраціями самого автора і незакінчений ним універсальний підручник «Пансофія», в якому мали бути представлені всі галузі тогочасних наукових знань і всі форми соціального досвіду, включаючи мистецтво, релігію і філософію.

Розкрито евристичний потенціал ідеї пансофічності, пов'язаний із сучасними інтеграційними, міждисциплінарними тенденціями, трансформація якого отримала розвиток в методології сучасної педагогічної науки. Схарактеризовані взаємозв'язки і взаємовплив принципів реалізації ідеї пансофічності з основами евристики в сучасній освіті, з сучасною методологією евристичного навчання (діалогічність, практична спрямованість, міждисциплінарність, метафоричність), евристичні аспекти педагогічних праць Я. А. Коменського різних років («Лабіринт світла», «Пансофія» та ін.). Практична спрямованість концептуального ядра ідеї пансофічності, що відбиває сприйняття пансофічного знання як «мистецтва жити», «відділяти потрібне від непотрібного» (Я. А. Коменський), розкриває його евристичне значення для навчання, формування життєвого шляху людини, вибору цілей і становлення її цінностей. Проаналізована троїчність як перспективний напрям розвитку методології історико-педагогічного знання, розкритого в педагогічних працях Я. А. Коменського, що орієнтує сучасну педагогічну науку і практику на формування цілісного образу світу. Виокремлено *три рівні* евристичних методів роботи з педагогічними джерелами: *теоретико-методологічний* (розкриття евристичного потенціалу троїчності в методології педагогічних та історико-педагогічних досліджень; сучасне осмислення «Лабіринту світла» тощо); *концептуально-змістовний* (виявлення й обґрунтування актуальності історичного методу становлення знань, покладеного в основу програми латинської школи у «Великій дидактиці», аналіз сучасних інтерпретацій педагогічних праць Я. А. Коменського та ін.); *методичний* (осмислення сучасного методичного значення «Великої дидактики», «Світу в картинках» тощо).

Проведене дослідження не претендує на повноту та вичерпність висвітлення проблеми розвитку ідей про пансофічну освіту Я. А. Коменського в сучасній педагогіці. Перспективним вважаємо розкриття сучасного значення пансофічної ідеї при розробленні теоретико-методологічних основ історико-педагогічної експертизи інноваційних досліджень, орієнтованих на формування цілісного образу світу у суб'єктів освітнього процесу.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті в наукових фахових виданнях України та у виданнях, що входять до міжнародних наукометричних баз даних

1. Новосад В. П. Витоки і зміст концепції пансофічної освіти Яна Амоса Коменського. *Науковий часопис Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова*. Серія 16. Творча особистість учителя: проблеми теорії та практики: зб. наук. праць. Вип. 26 (36). Київ: Видавництво НПУ імені М. П. Драгоманова, 2016. С. 63–67.
2. Новосад В. П. До питання історіографії дослідження пансофічної освіти Я. А. Коменського. *Психолого-педагогічні проблеми сільської школи*: зб. наук. праць Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини. Умань: Візаві, 2018. Вип. 59. С. 231–236.
3. Новосад В. П. Розвиток ідей пансофічної освіти в контексті історії педагогічної думки XVII–XVIII ст. *Педагогічний часопис Волині*: науковий журнал. Луцьк: СНУ імені Лесі Українки, 2018. № 3(10). С. 53–57.
4. Новосад В. П., Пріма Р. М. Новаторство педагогічних ідей Я. А. Коменського. *Педагогічний часопис Волині*: науковий журнал. Луцьк: СНУ імені Лесі Українки, 2017. №3 (6). С. 24–28.
5. Novosad V. The pansophy ideas in the interpretation of John Amos Comenius. *Kelm*, 2017. 2 (18), 126–133.

Опубліковані праці, що засвідчують апробацію матеріалів дисертації

6. Новосад В. П. Концепція пансофічної освіти Яна Амоса Коменського. *Матеріали X Міжнародної науково-практичної конференції «Молода наука Волині: пріоритети та перспективи досліджень»*. Луцьк: Терен, 2016. С. 331–333.
7. Новосад В. П. Ідеї пансофійності Я. А. Коменського. *Матеріали II міжнародної науково-практичної конференції «Актуальні проблеми розвитку природничих та гуманітарних наук»*. Луцьк: Терен, 2017. С. 122–124.
8. Новосад В. П. Розвиток пансофічних ідей Я. А. Коменського у підручниках і книгах. *Матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції «Актуальні проблеми педагогічної освіти: європейський та національний вимір»*. Луцьк: ФОП Покора І. О., 2018. С. 47–50.
9. Новосад В. П. Деякі ідеї пансофійності Я. А. Коменського. *Матеріали III науково-практичної конференції «Управління стійким розвитком регіону: стан, проблеми, перспективи»*. Павлоград: ІМА-прес, 2018. С. 155–158.
10. Новосад В. П. До питання дослідження методологічних засад розвитку ідеї про пансофічну освіту Я. А. Коменського. *Матеріали X Міжнародної науково-практичної конференції науковців, аспірантів та студентів «Актуальні проблеми педагогіки, соціальної роботи та спеціальної освіти»*. Луцьк: Вежа-Друк, 2019. С. 121–123.

11. Новосад В. П., Пріма Р. М. Методологічні засади розвитку пансофічних ідей Я. А. Коменського. *Вісник Польсько-української науково-дослідницької лабораторії психодидактики імені Яна Амоса Коменського*. Матеріали Третьої Міжнародної науково-практичної конференції «Актуальні проблеми сучасної психодидактики: філософські, психологічні та педагогічні аспекти». Умань: ВПЦ «Візаві», 2019. С. 127–130.

Опубліковані праці, що додатково відображають наукові результати дисертації

12. Новосад В. П. Розвиток ідей пансофічної освіти Я. А. Коменського: навч.-метод. посіб. Луцьк: ПП Іванюк В. П., 2019. 83с.

АНОТАЦІЇ

Новосад В. П. Розвиток ідей про пансофічну освіту Яна Амоса Коменського у сучасній педагогіці. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки. – Мукачівський державний університет, Мукачево, 2019.

У дисертації здійснено цілісний історико-педагогічний аналіз та узагальнення розвитку ідей про пансофічну освіту Я. А. Коменського, виявлено і розкрито їх методологічне значення та евристичний потенціал у сучасній педагогіці. Визначено етапи розвитку пансофічних ідей у педагогічній спадщині Я. А. Коменського, особливості пансофії як вчення про всезагальну мудрість в історико-педагогічному дискурсі, обґрунтовано тезу про три сходинки до пансофічного знання – емпіричного, епістемічного й евристичного; новаторство і прогностичність пансофічних ідей Я. А. Коменського, принципи їх реалізації в педагогічній науці та практиці. Означено перспективи рецепції ідей пансофічної освіти в педагогіці XVII – XXI ст., у закладах освіти та засобах навчання, трансформації їх евристичного потенціалу в сучасну освітню систему. Розкрито евристичний потенціал ідеї пансофійності, пов'язаний із сучасними інтеграційними, міждисциплінарними тенденціями, трансформація якого отримала розвиток в методології сучасної педагогічної науки. Схарактеризовані взаємозв'язки і взаємовплив принципів реалізації ідеї пансофійності з основами евристики в сучасній освіті, з сучасною методологією евристичного навчання (діалогічність, практична спрямованість, міждисциплінарність, метафоричність). Окреслено перспективи розкриття сучасного значення пансофічної ідеї при розробленні теоретико-методологічних основ історико-педагогічної експертизи інноваційних досліджень, орієнтованих на формування цілісного образу світу у суб'єктів освітнього процесу.

Ключові слова: евристичний потенціал, етапи розвитку, ідея пансофійності, пансофія, пансофічна освіта, принципи реалізації, рецепція.

Новосад В. П. Развитие идей о пансофическом образовании Яна Амоса Коменского в современной педагогике. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.01 – общая педагогика и история педагогики. – Мукачевский государственный университет, Мукачево, 2019.

В диссертации осуществлен целостный историко-педагогический анализ и обобщение развития идей о пансофическом образовании Я. А. Коменского, обнаружено и раскрыто их методологическое значение и эвристический потенциал в современной педагогике. Определены этапы развития пансофических идей в педагогическом наследии Я. А. Коменского, особенности пансофии как учения о всеобщей мудрости в историко-педагогическом дискурсе, обосновано тезис о трех ступенях к пансофическому знанию – эмпирического, эпистемического и эвристического; новаторство и прогнозируемость пансофической идей Я. А. Коменского, принципы их реализации в педагогической науке и практике. Отмечено перспективы рецепции идей пансофического образования в педагогике XVII – XXI вв., в учебных заведениях и средствах обучения, трансформации их эвристического потенциала в современную образовательную систему. Раскрыт эвристический потенциал идеи пансофийности, связанный с современными интеграционными, междисциплинарными тенденциями, трансформация которого получила развитие в методологии современной педагогической науки. Охарактеризованы взаимосвязи и взаимовлияние принципов реализации идеи пансофийности с основами эвристики в современном образовании, с современной методологией эвристического обучения (диалогичность, практическая направленность, междисциплинарность, метафоричность). Определены перспективы раскрытия современного значения пансофической идеи при разработке теоретико-методологических основ историко-педагогической экспертизы инновационных исследований, ориентированных на формирование целостного образа мира у субъектов образовательного процесса.

Ключевые слова: эвристический потенциал, этапы развития, идея пансофийности, пансофия, пансофическое образование, принципы реализации, рецепция.

Novosad V. P. Development of ideas about pansophical education of Jan Amos Komensky in modern pedagogy. – Manuscript.

Thesis for the Candidate of Pedagogical Sciences degree in the specialty 13.00.01 – General Pedagogy and History of Pedagogy. – Mukachevo State University, Mukachevo, 2019.

The dissertation provides a comprehensive historical and pedagogical analysis and generalization of the development of ideas about the pansophic education of Ya. A. Komensky, reveals and reveals their methodological significance and heuristic potential in modern pedagogy.

The research presents a methodology for studying the development of a pansofic idea in the teaching of John Amos Comenius, in the context of which it is considered as a pedagogical idea that guides pedagogical science and practice to the formation of a

holistic image of the world. The significance of Comenius's thesis on the three steps to pansoficheskoy knowledge – «empirical, epistemic and heuristic» («Pansophy») – is described, which reveals the development of the idea of pansophyne, based on the internal structure of the views of the author in the dynamics of their formation.

It justifies the use of historical-genetic, phenomenological and hermeneutical methodology approaches.

The historiography and source of research are disclosed. In view of the study of J. A. Comenius's pedagogical heritage, three complexes of sources - primary sources are conventionally singled out, reflecting the personified approach; secondary sources, which reflect the chronological features and the level of generalization of information and scientific intelligence, grouped by problem-thematic approach.

The study of the genesis of the idea of pansofyhnosty served as the basis for determining the main stages of the development of pansofichnyh ideas in the pedagogical heritage of J. A. Comenius, namely: the formation of the conceptual core of the pansional idea in the early works of J. A. Comenius «Labyrinth of light and heaven of the heart» and «Encyclopedia of general wisdom»; the formation of the «pansophic lexicon» as a categorical apparatus of the pansophic education of J. A. Comenius in «The Preacher of general wisdom» and the method of achieving pansophic knowledge («Great didactics», «Analytical didactics»); a presentation of the pedagogical aspect of the idea of pansophyne, the justification of the doctrine of «three-tiered knowledge» in the «Pansophy» - the third part of the «General Advice on the correction of human cases»; the development of the conceptual-content and methodological aspects of the pansophic idea in textbooks, books addressed to teachers (Physics, World in Pictures, Pansophic School, Praise to the true method, etc.).

The peculiarities and orientation of the contents of the concept of pansophic education of J. A. Comenius (the second stage of the development of the pansophic idea – the formation of the «pansophic lexicon» as a categorical apparatus of panasonic education of J. A. Comenius, the presentation of the pedagogical aspect of the idea of pansophy, the justification of the doctrine of «three-tiered knowledge» in «Pansophia»), the innovations and prognostications of his pansophic ideas, principles of their implementation in pedagogical science and practice are revealed.

The «Pansophia» substantiates the thesis of three steps to pansofic knowledge (empirical, epistemic, heuristic), the idea of heuristics as «the last peak of wisdom» and its significance for «matematics» – the art of learning, which reflects the pedagogical aspect of pansosophical ideas as a fundamental pedagogical idea; Characterizes the properties of the mind as «active potency»; teaches axiomatic foundations of knowledge as a set of types, ideas, concepts and similarities; develops ethics and general laws of moral prudence. It is substantiated that the innovation of the idea of pansofity in the scientific work of J. A. Comenius is determined by the growing interest in the problem of the integrity of education, the constructive solution of which involves the formation of a new quality of pedagogical thinking, based on an understanding of historical and pedagogical knowledge, classical pedagogical works, the search for methodological foundations and benchmarks for developing a strategy for the development of modern education.

The principles of the implementation of the idea of pansophyne (triune, dialogicity, interdisciplinarity, multidimensionality, metaphoric) in their development, interconnections and interactions are described. Particular attention is paid to the historical-scientific and historical-pedagogical context of reading the works of Comenius. Contextual method of research allowed linking the triviality with the three-dimensionality, which revealed the preconditions for the formation of the vertical component of human life in the design of the content of education, taking into account its interdisciplinary, which implies Comenius's only beginning of knowledge, in which «rays of truth scattered throughout» could have to unite together. This proves the pansophical nature of interdisciplinarity. The empirical, epistemic, and heuristic degrees to pansoficheskogo (true, reliable) knowledge reflect in its integrity the heuristic potential of the idea of pansophy as a pedagogical idea that guides pedagogical science and practice to the formation of a holistic image of the world.

It is substantiated that explicit and latent manifestations of the pansophic idea in the pedagogical thought of the seventeenth and twentieth centuries were directly dependent on the philosophical and general scientific perception of integrity, attention to the philosophical foundations of pedagogical theory and practice, the development of interdisciplinary tendencies in pedagogy. Generally, the main ideas were implemented in education of J. A. Comenius created schools (pension schools), the methods and means of learning.

The heuristic potential of the idea of pansophyte, connected with modern integration, interdisciplinary tendencies, the transformation of which was developed in the methodology of modern pedagogical science, was substantiated. The interrelation and mutual influence of the principles of the idea of pansophytic realization with the basics of heuristics in modern education, with modern methodology of heuristic learning (dialogicity, practical orientation, interdisciplinary, metaphorical) are described. The substantiated heuristic aspects of the teaching work of the Comenius of different years («The Maze of Light», «Pansophia», etc.). The author analyzes the Trinity as a perspective direction in the development of the methodology of historical and pedagogical knowledge disclosed in the pedagogical works of Comenius, which contributes to overcoming the value polarization, the rigid confrontation of positions and ideologies, which orientate modern pedagogical science and practice on the formation of a holistic image of the world.

Predictability of Comenius' educational ideas on tendencies of modern educational environment development in educational establishments, their successful interpretation in current educational documents and in practice in the context of implementation of the Concept of the New Ukrainian School was established.

Key words: heuristic potential, ideas of pansophism, pansophy, pansophic education, development, modern pedagogy.

Підписано до друку 23.08.2019 р., формат 60x84/16
Папір офсетний, зам. № 70, умов. друк. арк. 1,12
Тираж 100 прим. Гарнітура Таймс

Адреса видавництва:
Мукачівський державний університет,
вул. Ужгородська, 26, м. Мукачево, Закарпатська обл., 89600.

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до
Державного реєстру видавців, виготовлювачів та
розповсюджувачів видавничої продукції
серія ДК № 4916 від 16.06.2015 р.